

повинна базуватись на накопиченому досвіді функціонування митних систем світу і бути цілісною динамічною системою.

Список використаних джерел

1. Основні напрями зовнішньої політики України: Інтернет видання, персональний Сайт Президента України. URL: // <http://ww2.yuschenko.com.ua> (дата звернення: 15.03.2019 р.)
2. Пашко П.В., Наумич Ю. С. Митна безпека як важлива складова економічної безпеки держави // Вісн. АМСУ. 2005. № 3. С. 3-7.
4. Пашко П., Пісной П. Митна безпека України. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/479/1/435_IR.pdf (дата звернення: 15.03.2019 р.)
5. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 №964-IV // Відом. Верхов. Ради України. 2003. №39. Ст. 351.
6. Пашко П. В. Методологічні проблеми регулювання митної // Митна політика та актуальні проблеми економічної та митної безпеки України на сучасному етапі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 23 листоп. 2007 р.). Дніпропетровськ : Акад. мит. служби України, 2008. С. 8–13.
7. Митний кодекс України : затв. Законом України від 13.03.2012 р. №4495-VI // Відом. Верхов. Ради України. 2012. №44–45, 46–47, 48.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» : Указ Президента України від 08.06.2012 №389/2012 // Офіц. вісн. України. 2012. №45. Ст. 1749.
9. Пашко П. В. Митні інтереси та митна безпека // Митна справа. 2007. №3 (51). С. 7–14.
10. Олексієнко Р. Ю. Напрями захисту митними органами економічних інтересів держави у зовнішньоекономічній сфері // Митна політика та актуальні проблеми економічної та митної безпеки України на сучасному етапі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 23 листоп. 2007 р.). Дніпропетровськ : Акад. мит. служби України, 2008. С. 102–106.
11. Калініченко А. І. Митна безпека як складова національної безпеки України // Право та інновації. 2015. № 2 (10). С. 14-18. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Kalinichenko10.pdf> (дата звернення: 15.03.2019 р.)

УДК 340.121.5

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТРАДИЦІЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Севрюков Д.Г., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та держави Юридичного факультету права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Sevryukov D.G. EUROPEAN TRADITIONS OF THE SUPREMACY OF LAW

***Анотація.** Стаття присвячена проблемі інтерпретації смислового наповнення понять «правова держава» та «панування права» як визначальних чинників у розвитку якісно відмінних європейських традицій верховенства права. Виокремлено дві традиції верховенства права – континентальну та англо-саксонську, які при всіх тенденціях зближення зберігають відмінні риси. Певна уніфікація у розумінні формальних ціннісно-субстанційних аспектів верховенства права, індивідуалістичне спрямування правосуддя зменшує обсяг відмінностей у доктринальних уявленнях щодо правової природи публічно-владної організації, її меж та можливостей. Україна сприйняла континентальну ідеологему правової держави. У пострадянських реаліях декларативності та театральності в такій конструкції воля домінує над правом.*

***Ключові слова:** верховенство права, правова держава, панування права, правосуддя, традиція, образ держави, симулякр, права людини.*

The article is dedicated to the problem of an interpretation of highlight the content of notions «the State of law» and «the rule of law» as main determinants in the development of qualitatively different European traditions of the supremacy of law.

United Europe is unified in its devotion to the supremacy of law as a necessary condition of preservation and advance of shared values. However, the supremacy of law as a complex of principles, mechanisms, and procedures is not largely heterogeneous in the European area. Basically, it is referred to different traditions of the supremacy of law – continental and Anglo-Saxon, which at all tendencies of getting closer preserve distinguishing signs. The frame of the meaning of the State of law (lawful state, law-based State, Rechtsstaat, Etat du Droit) is a construct that derived from the outlook from which the state has own person. It is a subject of social activity with its own will which can claim to the representation of the will of all. The state as a person is ambivalent because it can act under the law or distort the idea of the law.

At the same time in the Anglo-Saxon intellect tradition, the image of the whole monolithic state, that is contrasted with civic society, is absent. The public-powerful organization is distributed in separate institutions that are not a state-person. The powerful institutions are ordered components but not it's creators.

The convergence of the European traditions of the supremacy of law is implemented through the national and international justice systems. Some form of standardization in an understanding of formal valuable and substantial aspects of the supremacy of law, the individualistic direction of justice reduces the number of differences in doctrinal images of the legal nature of the public powerful organization, its limits and opportunities.

Ukraine perceived the continental ideology of the legal State. In the post-soviet reality of pretentiousness and theatricality in such construction the will dominates above the law.

Key words: *the supremacy of law, the State of law, the rule of law, justice, tradition, image of the State, simulacrum, human rights.*

Постановка проблеми. Україна з часів здобуття незалежності декларує своє прагнення стати частиною Європи. На жаль лише географічного розташування не достатньо, і як свідчить історичний досвід, країни, що перебувають в безпосередній близькості, можуть бути віддалені одна від одної цивілізаційними кордонами. Не є таємницею, що шлях «європеїзації» країни лежить через право. Йдеться не лише про дотримання суто формальних та процедурних вимог, але і сутнісних. Євроінтеграційні прагнення України зумовлюють необхідність визнання та впровадження відповідних принципів організації та функціонування правової системи, зокрема, передбачають гармонізацію національної системи законодавства з зарубіжними системами, проведення структурних реформ із впровадженням нових правових інститутів, переосмислення принципів правозастосовної діяльності та праворозуміння в цілому. Водночас цей процес не виключає розвиток власної правової традиції, збереження її елементів, які органічно вписуються в контекст євроінтеграції.

Об'єднана Європа єдина в своїй відданості верховенства права як необхідної умови збереження та просування спільних цінностей. Проте верховенство права як комплекс принципів, механізмів та процедур не вирізняється однорідністю в європейському просторі. По суті, йдеться про дві європейські традиції верховенства права – континентальну та англо-саксонську, які при всіх тенденціях зближення зберігають відмінні риси. Ці відмінності слід усвідомлювати з точки зору розуміння проблем власної правової системи і в контексті євроінтеграції зокрема.

Метою статті є інтерпретація смислового наповнення понять «правова держава» та «панування права» як визначальних чинників у розвитку якісно відмінних європейських традицій верховенства права, виявлення причин сучасного зближення в концептуалізації режимів правового врядування та проблематизація вітчизняної версії правової держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийнято вважати, що держава є правовою, якщо в ній діє принцип верховенства права. Достатньо заглянути в перші статті чинної Конституції. Проте все не так просто. Право існує в мовно-знаковому просторі. Тому вагомим стає смислова інтерпретація ключових понять. Ці поняття не є універсальними. Вони створені в певному соціально-культурному середовищі. Тобто на Заході. І ось на самому Заході утворились дві традиції – одна – континентальна, яка сприймає образ правової держави, інша – англо-саксонська, яка не схильна замінити право волею владного суб'єкта.

На європейському континенті свого часу утвердилась традиція ототожнення верховенства права з законністю, тобто суворим та неухильним дотриманням приписів законодавства і навіть підкорення законодавчій волі. Право та справедливість асоціюються не стільки з правосуддям, скільки з суб'єктом, який уособлює та представляє суверена (сьогодні – народ). Воля законодавця, в якій формулюються уявлення про справедливість, є вищою, ніж правосуддя. Це могло стати можливим в суспільствах, в яких владна воля не сприймалась з великою підозрою та недовірою. В такому соціальному середовищі органічно виростає образ держави, яка наділяє себе розумом, волею, моральністю.

Сучасна конституційна держава стала результатом тривалих Новочасних ідеологічних та інституційних трансформацій. Реформація, яка мала наслідком розширення юрисдикції держави, Просвітництво, з її безмежною вірою в правові реформи та кодифікації, рух на побудову національних держав, зумовили формування образу континентальної держави формальної законності. В межах цієї традиції право та етатизм є спорідненими явищами.

Образ такої держави постає в уявленнях народів, що тяжіють в більшій мірі до етики волі, ніж до права, та потребують суб'єкта, спроможного сформулювати загальну волю, «надати їй силу влади та промовити як закон» [1, с.82]. Втручання в соціальні процеси тлумачиться як загальне благо, а легалізм стає засобом досягнення цілей. Держава знає краще, може більше, тому від її кожного члена очікують покірності перед владними рішеннями та діями. Загального блага, або принаймні офіційно визнаного уявлення про благо, не існує поза державним механізмом. Законодавство, розпорядчовиконавча діяльність, судочинство є тими взаємопов'язаними сферами, в яких загальне благо формується, змінюється та захищається. В цьому механізмі держава відтворює себе, що власне є кінцевою метою.

Континентальна поліцейська держава незабаром стала антитезою правової держави. Свободі уможливленості, яку могла собі дозволити держава в повсякденних турботах про суспільний добробут, протиставили суворе дотримання приписів, що складало ідеал держави законності. Але континентальна правова держава (зокрема, германська *Rechtstaat*) все одно залишається колективно-політичною особою, яка не є лише однією з багатьох підпорядкованих праву суб'єктів, а визнається центром, з якого походять або легітимуються соціальні інститути. Вона створює юридичні правила та свідомо та публічно себе ними обмежує. Проте і запровадження норм, і самообмеження є вольовим актом владної особи. Її вольові рішення можуть бути виваженими, розумними, позбавлені зайвих емоцій, але все одно ухвалюються особистістю, що панує над суспільством. Такий стан не є правлінням права, а пануванням владної структури, яка декларує відданість ідеалу верховенства права. Ступінь наближення до цього ідеалу завжди залежала від місця та часу [2, с.175].

Держава як раціональний та конвенційний соціальний інститут, створений в певних цілях, має акумулювати «соціальний капітал», насамперед символічний, що має забезпечити взаємне визнання та суспільну згоду. І правовий ресурс тут відіграє ключову роль. Суверен має контролювати метаполе, за межами якого індивіди, які природно схильні до асоціальності, не можуть осмислювати та оцінювати соціальний порядок. Публічно владний суб'єкт є вищим авторитетом, який декларує офіційну істину, що розшифровується та конкретизується в правозастосовній практиці. Засобами соціальної філософії та конституційного права був утворений симулякр, що являв собою порожню форму, яка в конкретних історичних та соціокультурних контекстах може наповнюватись специфічними смислами. Досягнутий соціальний компроміс визначає наповнення змісту симулякрів правової держави та конституціоналізму. Конструкція континентальної правової держави має прихований потенціал відходу від цінності людських прав. Міфологія держави як окремої особи, відносно незалежної від суспільства, полегшує концентрацію владу, незважаючи на юридичні перешкоди. Наслідком нав'язаного образу держави-особистості може бути ірраціоналізація політики, обґрунтування месіанської функції носіїв верховної влади, приведення «ліберальної демократії (парламентської, буржуазної або конституційної) до порожньої оболонки того, чим вона раніше була за своєю суттю» [3, с.146]. Когнітивна матриця сприйняття світу, в межах якої соціальна дійсність сприймається через категорії держави, сприяє ідеократичному пануванню публічно-владної організації будь-якого типу, зокрема, тієї, яка не спирається на право. Європейські недемократичні режими минулого століття, які невимушено підкорили собі суспільство, в тому числі і юридичну професійну спільноту, яскравий тому приклад.

Історична практика засвідчила, що «совість» одноосібного чи колективного суверена не стала надійним засобом дієвості етичних, моральних, юридичних обмежень влади. Етика волі, що розуміється не інакше як така, що орієнтується на досягнення загального блага нації, в сучасному світі поступово перестає бути визначальною ознакою континентальної традиції. Воля адміністрації, щоб залишатись легітимною, має спиратись на певні ціннісно-правові підвалини. Той принцип державного суверенітету разом з його народними варіаціями, який був засновницьким для держави Нового часу як історичного та приземленого, людського витвору і був спрямований на припинення й недопущення соціальної ентропії, самознищення у різноманітних чварах після досвіду двох світових війн вже не виглядав безальтернативним або таким, що не потребує розриву з традицією чи принаймні переосмислення. Зрушення від вольового до правового врядування відбувається з накладенням зовнішніх обмежень на верховну владу у формі конституційного та міжнародного правосуддя, які сприяють усуненню верховної влади з позицій номінального та фактичного власника права.

Натомість англо-саксонське панування права (the rule of law) є станом, але принципово не є «state» у розумінні «держави». Образ держави, навіть правової, яка чуйно уловлює загальну волю або розум, викладає її в текстах, що набувають ніби магичних властивостей для маніпуляцій з правопорядком, є чужинним для англосаксів. Історично обумовлені стихійність та казуальність права зумовили те, що змістом панування права є розосередження суб'єктів правотворчості, неприйняття кодифікованого легалізму та усунення можливостей партійного диктату. Право не потрапляє в полон до закону, який може бути формально коректним, але політично заангажованим. Історично прецедентне право ніколи не було «державно оформленим, проголошеним як частини офіційно чинного позитивного права» [4, с.406]. Принцип суверенітету парламенту утвердився як протидія одноосібності та свавільності монарха. Через особливий тип мислення юристів парламентські статuti стикаються з минулим, з настороженим ставленням до політичних інновацій і багатим арсеналом забезпечення неперервності права. «У рамках цієї традиції історичний досвід не поставив штучні конструкції, створені людиною, на роль опор наступництва. Тут право не втілюється символічно у конкретних образах, а замість цього покоїться на природній самоорганізації людських процесів» [5, с.329]. Неперервність правової традиції, кумулятивний характер прецедентного права («минуле постійно актуалізується в теперішньому та оновлюється через нього» [6, с.267]), заперечення абстракцій вищого порядку в доктрині та судовій практиці забезпечує панування права, а не волі.

Міжнародне визнання прав людини спричинило перегляд засад взаємодії між державою, суспільством і самою людиною, що в подальшому мало суттєві політико-правові наслідки, в тому числі зближення континентальної та англосаксонської традицій верховенства права. До фундаменту національних правових систем закладаються права, які по суті є різноманітними вимогами до держави. В залежності від особливостей тих чи інших прав державою мають бути обрані належні засоби їх забезпечення та гарантій. Будь-яке конкретизуюче законодавство повинно відповідати Основному закону з його переліком прав і свобод, що разом з конституційним правосуддям посилює статус Конституції та сприяє створенню демократичної конституційної держави. Правосуддя стає ключовим чинником підпорядкування публічно-владної волі праву. При цьому йдеться саме про правосуддя, а не формальне судочинство, яке може бути звільненим від ціннісних засад. Правове оцінювання нормативних рішень та діяльності влади потребують ефективного контролю, вбудованого у саму її конструкцію. Ефективність залежить від стану незалежності, легітимності, авторитетності суб'єктів, які займаються правозастосуванням та нормативним контролем, зокрема. Розв'язання проблеми залежності та упередженості є одним з ключових чинників, які розділяють країни на світ, в якому адміністрація є незалежною від права та світ, в якому вона підпорядкована праву. Це питання цивілізаційного вибору. Як наслідок, спільним для країн Європи трендом є те,

що держава втрачає свою монолітність, право репрезентувати собою народ і мовити від його імені. Завдяки підпорядкуванню властей законам та процедурам, визнанню зовнішніх критеріїв оцінки законотворчої та правозастосовної практики право звільняється від домінування етики волі. Відпрацьовані, легітимні процедури відбору суддів, наявність авторитетного доктринального інструментарію обґрунтування рішень (на кшталт «формули Радбруха» на континенті, численні презумпції та лінгвістичні максими в англо-американській юриспруденції) сприяють реалізації призначення нормоконтролю як гарантії свободи, недопущенню «дискреційного, конфіденційного та обумовленого обставинами застосування, яке передбачає угоди між політичними діячами» [7, с.219]. У реальності ЄС, регіональних та наднаціональних систем правосуддя право все більшою мірою шукають поза стінами парламенту та уряду. З часів просвітницьких революцій держава ховалась за ідеологемою народа-суверена, перебираючи на себе його верховні права. Тепер держава не може втиснутись в політичне тіло індивіда – символу об'єднаної Європи. Вона фрагментується на владні інституції з різним обсягом ресурсів втручання в соціальні процеси. Знецінення політичної міфології часів модерну та відсутність монополії на праворозуміння відкриває більше можливостей для контролю за державою та її обмеження.

Вітчизняна версія правової держави відноситься до вольової традиції в її класичному вигляді. Для пострадянської держави характерним є театральність, «певна декоративність політичного та правового життя країни» [8, с.23]. Відбувається імітація дотримання політико-правових стандартів західних демократій. За майже зразковим фасадом публічно-владна організація продовжує розглядати право як продукт її власної волі, що не дозволяє відійти від домінанти етики волі до панування права. У державі гарантованих прав особи, власності, правозаконності влада підпорядковується особливій мові, яка створюється юридичним співтовариством. У державі імітації мова права монополізується владою. В Україні теорії правового врядування, верховенства права, прав, свобод не є в повній мірі надбанням суспільства, яке має бути громадянським в західному смислі, тому що можуть бути осмислені лише в певному контексті, ні держави, яка використовує їх декларативно, тому що грає в слова, а не нормує життя за їх допомогою. Вони фактично не є парадигмою юридичної професії, а лише певною субкультурою в межах спільноти юристів. Судова практика, в тому числі конституційна, не містить всебічного та послідовного тлумачення принципу верховенства права в його формально-процедурних та змістовно-ціннісних аспектах. Ситуаційна, фрагментарна інтерпретація принципу, ритуальне його застосування не перетворює верховенство права на повсякденність. Правосуддя не зводиться лише до особливої форми здійснення публічної влади. Воно є можливим, коли така діяльність відсторонена від політики держави, адміністрації, «не зв'язана їх цілями та не бере участь в їх обслуговуванні» [9, с.141]. За умов соціальної та політичної нестабільності, націоналістичного спрямування урядової політики, яка за своїми вихідними ідеологічними настановами, суперечить плюралізму та автономії як основ для недопущення соціальної ентропії, відсутності реальної незалежності інституцій правосуддя та контролю, конструкція правової держави може використовуватись в будь-яких цілях, включаючи ті, які спотворюють саму її ідею.

Висновки.

Смислові образи правової держави та верховенства права визначають магістральні шляхи розвитку євроатлантичного конституціоналізму. Правова держава (Rechtstaat, Etat du Droit) – це конструкція, що є похідною від світогляду, в межах якого держава має власну особистість. Вона є суб'єктом соціальної дії з власною волею, яка може претендувати на репрезентацію волі всіх. Держава-персона є амбівалентною, адже може як діяти відповідно до права, так і спотворювати саму його ідею. Натомість в англо-саксонській інтелектуальній традиції відсутній образ цілісної, монолітної держави, яка протиставляється громадянському суспільству. Публічно-владна організація розосереджена в окремих інституціях, які не становлять державу-персону. Панування

права не є продуктом держави. Воно є основоположним порядком, який має безперервний зв'язок з минулим. Публічно-владні інституції є складовими такого порядку, а не його творцем. Зближення європейських традицій верховенства права відбувається через системи внутрішньодержавного та наднаціонального правосуддя. Певна уніфікація у розумінні формальних ціннісно-субстанційних аспектів верховенства права, індивідуалістичне спрямування правосуддя зменшує обсяг відмінностей у доктринальних уявленнях щодо правової природи публічно-владної організації, її меж та можливостей. Україна сприйняла континентальну ідеологему правової держави. У пострадянських реаліях декларативності та театральності в такій конструкції воля домінує над правом.

Список використаних джерел

1. Правление права и правовое государство в соотношении знаков и значений / К. В. Арановский, С. Д. Князев. - Москва : Проспект, 2016. - с.82.
2. Севрюков Д. Суверенитет. Генеалогія ідеї в контексті політичної та правової історії [Текст] : монографія / Севрюков Д. – К. : Талком, 2018. – с. 175.
3. Brown W. We are all Democrats Now // Democracy in What State? NY: Columbia University Press, 2011. – P.46.
4. Михайлов А. М. Генезис континентальной юридической догматики : [монографія] – М.: Юрлитинформ, 2011. – с.406.
5. Варга Чаба. Загадка права и правового мышления / Пер. с англ. и венгр.; Сост. и науч. ред. М.В. Антонова. — СПб.: ИД «Алеф-Пресс», 2015. – с. 329.
6. Михайлов А.М. Очерки теории и истории английского права : монографія. – М . : Юрлитинформ, 2015. – с.267.
7. Диего Валадес. Контроль над властью. – М.: Идея-Пресс, 2006. – с.219.
8. Актуальные проблемы правовой теории государства : учеб. пос. / под ред. В. П. Малахова, А. И. Клименко. – М. : ЮНИТИ ДАНА : Закон и право, 2013. – с.23.
9. В. Арановский, С. Д. Князев. Вказ. пр. с. 141.

ДЕРЖАВНА ТАЄМНИЦЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Стегній Р.Р. аспірант кафедри кримінального права та кримінології УДФС
України

Stegniy R.R. STATE SECRET IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE

Анотація. Проаналізовано основні поняття інституту державної таємниці в кримінальному законодавстві України, проаналізовано певні норми, які забезпечують кримінально-правовий захист державної таємниці в Україні.

Ключові слова: *норми права, державна таємниця, злочин, кримінальне законодавство.*

Summary. *The issues raised in the article need to be resolved in order to improve the law on state secrets. An analysis of the legislation of many foreign countries also testifies to the violation of the state secrecy regime by an illegal act aimed at undermining the foundations of national security. In the process of revealing the topic, a number of conclusions were made. Thus, it has been determined that in order to improve the criminal law, a terminology-based device needs to be clarified. In particular, the use of the terms "secret information" and "classified information" in the legislation in some cases as identical, and in others as uneven in content, may lead to ambiguity in the interpretation and qualification of an act. In our opinion, the term "classified information" is not the same as the term "state secret". It should also be noted that the terms "protection" and "protection" of state secrets are not interchangeable, as it may seem at first glance.*

On the contrary, measures of protection are evidence of the effectiveness of protective activities. Therefore, first of all, we should talk about "protection of state secrets" as an indicator of the effectiveness and efficiency of functioning of the system of state secrets. This should be reflected in the legislation, since the functioning of a single legal terminology in the field of state secrets in particular and in the legal sphere in general is an important factor in the reform and harmonization of legislation. The analysis of legal norms also testifies to the need to regulate the involvement of non-state sector specialists in order to meet the needs of the state or territorial communities at the legislative level, which primarily requires the separation of not only official secrets from state but also state from commercial ones. In addition, the study of the norms of the Criminal Code of Ukraine and its correlation with the